

ՀԱՅ ԲՈՂՈՔԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԲԱՐԵՎԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԱՏԱՍԹՍԱՆ ՄԸ ՎԵՐ Ա. Ա. ՊԵՏԻԿԵԱՆԻ, ՆԻՒ ԵՈՐԲ

Գրեց՝ Խ. Ա. ԳՈՒՐԵԱՆ

1598

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պատմ
Արամ
Արամի Այգույանեանի
Գրան-ի

Բեմին անիշխանականութիւնը: Քարոզիչներու քերուստքիւնը: Կեդրոնական հեղինակութեան պակասը: Արհամարհանք դեպի հոգեւոր արժեքներ: Ասխարհականացում եւ «Ֆեմինիզմ»: Քաւութեան ուրացումը: Կիրակին չէ օրը Տերունական: Եկեղեցին անբիսոս եւ անաշտանակ: Աննոգածութիւն դեպի աղբասներ եւ քուսուրութիւն: Հոգեւոր եղբայրութիւններ: Եկեղեցիներ, յանդուգն ուրացութիւն եւ աղանդաւորութիւն: Փրկութիւնը, որ կը սպասուի Հայոց եկեղեցիէն:

«Հայաստանի Կոչնակ»ին ներկայ տարւոյս Մայիսի թիւերուն մէջ Վեր. Ա. Ա. Պետիկեանի ստորագրութեան տակ յաջորդաբար երեւցան չորս յօդուածներ Հայ Բաղնիկական Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վրայ: Վեր. Անդրանիկ Պետիկեան, արժանաւոր արդին Գիւտակի, հովիւն է Նիւ Եորքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ եւ քսան տարիէ ի վեր կը քարոզէ անոր ընդէն ամենայն ձեւնաւորութեամբ: Նիւթը այժմէական է եւ յօդուածաբանի գոտաւմները իրենց ետին չաւննալով վերապահումներ կը յանգին կարգ մը եզրակացութեանց, որոնք թեկուզ բնական են Հայ Եկեղեցիին ծիսական փոխառութեանց համար: Կը գնահատուի «Արեւ»ի խումբայրապետին ազատութեամբ իրենց արդ իսկ վերադառ-

ՍԽԿ 850

ՀԱՅ ՍԱՐ ԳՐԱԳԻՏՈՒՄ
Ֆ. Ի. ԳՆԱՆԵ. ԳՐԱԳՐԱՆ
ԱԿԱԳԵՄԻԱՅ

գրելով այդ յօդուածները, անոնց մէջ արտայայտուած միաքերը ծանօթացուց իր թերթին ընթերցողներուն, իր կողմէն ալ աւանձին սեսութեամբ մը ստրով անհր-
րածեշտ մեկնութիւնները:

Վեր. Ս. Պետիկեան հարցին կը մօտենայ ոչ թէ դաւանական և յարանուանական, այլ դուա ազգային սեւակէտէ, նա Հայ Բողոքական Եկեղեցին կը համարէ ազգայնացած հաստատութիւն մը և բարեկարգութիւնը կը գտնէ անոր ազգայնացումին մէջ: Նա Հայ Բողոքականութեան կը նայի իբրև օտարամուա յարանուանութիւն մը, անոր համար Հայ Բողոքական Եկեղեցին չունի ինքնայատուկ ախպ, «անոր ոճը, ձևը և կողմը փոխառեալ են» կ'ըսէ նա, և այդու ալ հետեւութեամբ Հայ Բողոքական Եկեղեցին անկարող եղած է ցարդ մշակելու իր հաւատացեալներու սրտին մէջ ազգային խորունկ գիտակցութիւն մը և կ'եզրակացնէ, «Հայ Բողոքական Եկեղեցին ազգաշունչ քրիստոնէութիւն մը ջամբել կարենալու համար իր ժողովուրդին պէտք է լուստորջակմանայ»: Վեր. Ս. Պետիկեան Հայ Բողոքական Եկեղեցւոյ իբր ազգային հոգեւոր հաստատութիւն այս ժողովուրդի ներքին կեանքի պահանջներուն անբաւարարութիւնը պարզելէ յետոյ, երբ սրպէս դարձան անոր ազգայնացման և լուստորջականացման մասին առաջարկ կը բերէ, ընդհանուր իր միաքը կը բացատրէ նշանակելով մի առ մի այդ ազգայնացման պայմանները, սրանք են նախ՝ Հայ Բողոքական Եկեղեցւոյ ծիսականացումը ըստ Մաշթոցի յարմար ընտրութեամբ, երկրորդ՝ Հայ Շարականցին և աղօթքներու կանոնացումը նոյնպէս ընտրութեամբ և ներդաշնակութով, և երրորդ՝ ճանաչումը ազգային ածներէ կարեւորներու, սրպիսի են ածները Լուսաւորիչի, Ստճարայ և Մեարագայ, Վարդանանց և այլն Չենք կրնար ըսել թէ յօդուածադրին թերագրութիւն-

ները նորութիւններ են և հայ(՝) մտնուի մէջ այս սեղաութեամբ խորհրդածութիւններ երեւցած չեն սակէ սուտջ , կը նշենք միայն թէ յօդուածագրին թեւադրութեանց սուսն սուսպ պատճառները պարզուած են ըստ բաւականին և կը պարունակեն սրտջ ճշմարտութիւններ :

Ճիշդ է թէ բողոքական եկեղեցիներու մէջ միասիքականը այսինքն խորհրդաւորը կը պակսի զգալապէս, պաշտամունքը անծիտական կը բաղկանայ քարոզէ սուսակրտակէս , երգեցողութենէ մասամբ , սրուն իր բաժինը կը բերէ ժողովուրդը , և սղօթքներէ տեղւոյն վրայ յարմարցուած , զորս հովիւը կ'արտասանէ ըստ արամադրութեան և ոչ թէ ըստ ներշնչման : Այս պատճառաւ և ներկայիս միտում մը կայ Անգլիոյ և Ամերիկոյի Միացեալ Նահանգաց բողոքական եկեղեցիներուն մէջ դէպի կաթոլիկ ծիտականութեան , որ իր պատարագով և յատուկ երաժշտութեամբ քրիստոնէական պաշտամունքի սուսած է սակելի բարձր խորհրդաւորութիւն մը քան սեւէ եկեղեցի , և պատարագը ինքնին , որ է բուն պաշտամունքը , վարդապետութեամբը զոյսփոխութեան ոչ այլ ինչ է բոյց միսք մը : Վեր . Ա . Պետիկեանի տեսութիւնը այն է որ , Աղգային եկեղեցին զտաւթներու մէջ իր վերացեալ և սպրեցնող խորհրդաւորութեամբ տպաղղայնացման դէմ կը պաշտպանէ իր ժողովուրդը և կը պահէ զայն իր ծոցին մէջ , մինչ

(*) Թուակամեա սասն սարիներ առաջ երկապսոսի «Արեւ»ին մեջ գրողս , նրասարակած է սասն եւ իրիկ յօդուածներ Աւետարանական շարժման հայոց մէջ ծագման և թեքացման պատճառներուն վրայ . վերջին գլուխները յաւկայուած են Հայ Բողոքականութեան բարեխարգութեան , ուր լայնօրէն կը նկատուի նաեւ նարցր սզգայնացման :

Հայ Բողոքական Եկեղեցին լինելով արդէն օտար հաս-
տատութիւն մը պաշտաման ձեւով, և փոխառեալ իր
վարչական դրութեամբ, անոր հետ կապուած սերունդը
Ամերիկայի նման համայնակուել երկրի մը մէջ աւելի
ենթակայ է ձուլուելու այն տարրերուն հետ, որոնք
իրեն ծնունդ տուին: Ահա՛, այս մասնագութեամբ վեր-
Ա. Պետիկան Հայ Բողոքական Եկեղեցւոյ բարեկար-
գութեան հարցը կը վերարծարծէ և իրր գարման կը
թելադրէ անոր ազգայնացումը կամ լուսաւորչակա-
նացումը, առանց խաթարելու և եղծելու անոր գաւա-
նական գլխաւորիքը, որուն պահպանման նա կը ներկայա-
նա նախանձախնդիր վկայ, հաւատարմ վերանորոգիչ
այն դերին, զոր Հայ Աւետարանականութիւնը կոչուած
է կատարել զեռ այս բաղձադարչար ազգին մէջ:

Հայ Բողոքական Եկեղեցւոյ իր ծէսերով և պաշ-
տաման դրութեամբ ազգայնացումին հաւատացող մը
լինելով հանդերձ զժուար է ինձ համոզուել թէ ազգայ-
նացումով միայն, ինչպէս բացատրուեցաւ ի վերեւ,
Հայ Բողոքական Եկեղեցին կորենայ բարեկարգուել և
բարոյական ու ընկերային առաջնորդութեան գեր մը
ստանձնել այս ազգին մէջ: Հայ Բողոքականութիւնը
այս օր իբրև Եկեղեցի իր հաւատարիքներու և բնի
հակասութիւններով, և իբրև հասարակութիւն կեդրո-
նազանց և բաժանեալ ամեն սերնք, կատարեալ անիշխա-
նականութիւն է: Հայ Բողոքականութիւնը ի ներկայիս
Գոսիլի և Արևքսանդրիոս, Հովեպ և Պէյլաւթ, Սօֆիոս
և Աթէնք, Մարտիրոս և Բարիդ, Նիւ Եորք և Ֆրէզ-
նո չէ նայն Եկեղեցին և հասարակութիւնը, միայնազ
կապը անուն մ'է, բայց Եկեղեցին ամբողջական անգլուխ
է և անկարգ, հակառակ այն յայտարարութեան թէ
Եկեղեցւոյ գլուխը Քրիստոս ինք է: Ամեն սերնք, ուր
Բողոքական համայնք մը կայ, խնդիր չէ թէ փոքրու-
թիւ, առանգական Եկեղեցիին քով կը գտնուի «եղ-

բայրութիւն» մը , որ թիւե այդ եկեղեցւոյ ծոցէն դուրս
եկած է , բայց չի ճանչնար տնոր աւետարանական հան-
դամանքը , աւանդական եկեղեցին ալ եղբարայրութիւն-
ները կը նկատէ հերձուածներ : Աւաճիւական եկեղեցի
ըսելով ի հարկէ կը հասկնանք շտրուհակութիւնը Աւե-
տարանական առաջին եկեղեցւոյ , զոր մեր հայրերը
հիմնեցին Կ . Պալատյ մէջ իննսուն տարիներ առաջ Հա-
լասանեայ Աւեսարանական անունի տակ յատուկ
յոյտարարութեամբ թէ իրենց հաւատքի կանոնը Սբ .
Գրքն է և հանդանակը Նիկիականը , զոր կ'ընդունի
ալ Հայց եկեղեցին :

Այս օր Հայ Եղեցիական եկեղեցիներու մէջ հաւա-
տարիքներ մէկէն միւսը մեծապէս կը տարբերին և ինչ
որ մէկ բեմէն այդ անունի տակ կը քարոզուի , միւս
բեմէն կը հերքուի և կը դատադատուի : Նիւ Եսրքի
Հայ Աւետարանական եկեղեցին իր յոյտարարութեան
մէջ Չորս Աւետարանները միայն կը ճանչնայ որպէս
«Աստուծոյ խօսքին գանձարանը» , և ոչ թէ ամբողջ
Սբ . Գրքը , այսինքն Հին և Նոր Կտակարանները և
այսպէս տարբերութիւն մը կը դնէ Յիսուսի Աւետարա-
նին և Առաքելական Թուղթերու միջև , առաջինը ըն-
դունելով խոսակոնը և վերջինները համարելով մեկնու-
թիւնը , և խօսքը չկոյ Հին Կտակարանին , որ կը նը-
կատուի իբրև և արտօսական պատմութիւն և գրականու-
թիւն միայն , աւանց այն յարաբերութեան , որով Նոր
Ուխտի Քրիստոսը կը լինի Հին Ուխտի խոտաացեալ
Մեսիան : Նիւ Եսրքի եկեղեցին իր յոյտարարութեան
մէջ զՅիսուս կը դաւանի իբրև «Պերագոյն Յայնու-
թիւնը Աստուծոյ» տարբերութիւն մը դնելով այսպէս
Որդւոյ Մարդոյ և Հին Ուխտի մարգարէներուն միջև ,
բայց չի խոտովանիր զՅիսուս իբրև Որդի Աստուծոյ ,
դոյրակից Չօր Աստուծոյ ի յաւիտենից , այսինքն «Աս-
տուծոյ յԱստուծոյ , Աստուծոյ ձգտարիս , ծնունդ և ոչ

տրարած», ինչպէս բանաձևեալ է Նիկիտական Հանդա-
նակը: Այս չէ յայտարարութիւնը Գալիֆորնիոյ մէջ
Բէնէտիմոսի Հոյ Աւետարանական Եկեղեցւոյ հովիւին
Վեր. Ա. Եղոյեանի, հիմնովին տարբեր, միշտ հաւա-
տարիմ այն աւանդութեան, որ եղած յայտարարութիւնը
Հայաստանեայց Առաջին Աւետարանական Եկեղեցւոյ
սկիզբը իր կազմութեան: Նոյն է փոխադարձ դիրքը
Գահիրէի մէջ Էզրայէփիէյի ժողովական՝ և Նուպար Փո-
շա փողոցի վրայ Ազատ Եկեղեցւոյ: Աւետարանական
անունի տակ դաւանական այս հակասութիւնները և
դիմամտութիւնները չեն կրնար շարունակուել կր-
կար. Հոյ Բողոքական Եկեղեցին դէպի բարեկարգու-
թիւն առաջին քայլը պիտի առնէ վերջնելով նախ հա-
ւատարմներու և դաւանութեանց հակասութիւնները
և ազատելով եկեղեցին բեմին անիշխանակաճարեմէն:

Հոյ Բողոքական Եկեղեցիներու մէջ բեմին անիշ-
խանութեանը և դաւանական հակասութիւններ ար-
դիւնք են քարոզիչներու և հովիւներու ոչ այնքան ա-
զատական որքան թերի դաստիարակութեան: Գահիրէի
Աւետարանական բեմերէն ձգելով պահ մը ուրացումը
Բրիտանոսի յարութեան նման պատմական դէպքի մը,
որ հիմն է քրիստոնէական հաւատոյ, կոն և երկրորդա-
կան պարագաներ, որոնք ցոյց կուտան ուղղափառ հա-
կումներ ունեցող քարոզիչներու ալ անբաւարար վար-
ժողութիւնը: Երբ Սըր Օլիվըր Լօճէ իբր «ամերիկացի»
հոգեպաշտէ վկայութիւններ կը բերուին ի նպատակ յա-
րութեան, երբ Այնշթայնի ակնարկութիւններ կը լինին
իբր թէ չափազխօրէն սպառնացած լինի հանդերձեալ
կեանքի իրականութիւնը, և կամ երբ Մենդոց Գիրքին
մէջ Աստուծոյ որդւոց ամուսնութիւնը մարդոց աղջիկ-
ներուն հետ կը մեկնաբանուել որպէս զուգաւարութիւնը
հրեշտակոց Կայէնի աղջիկներուն հետ, որոնք զեղեցիկ
էին, չենք կրնար խորհիլ թէ այս քարոզիչներու ստա-

ցած արտաքին գիտութիւնը և կրօնական վարժողութիւնը թեւրի են և անբաւարար: Աըր Սլիվըր Լոճ, երբեմնի նախագահը Բրիտանական Արքայական Կաճաւին, կրնո՞յ «ամերիկացի» լինել իր ասպետական ախաղտով, որ անգլիական է միայն, քարազիչը կարգացած է Լոճի գիտական գիրքերէն մին, կարելի՞ է վաստիկ թէ Անշլոթայն մաթեմատիկօրէն փորձած լինի տպացուցանել անդրչիրիմեան կեանքի իրականութիւնը, քանզի ինչ ասնչութիւն կոյ չափական ստրադներու և հոգեկան ճշմարտութեանց միջեւ, և հրեշտակներ ունին արգեօք սու և սեւային զգացումներ որ ցանկան մարդոց տղջիկներուն և յարարերին անոնց հետ: Բայց տանցմէ տակի այլանդակութիւններ կ'ուսուցուին Գահրէի Հոյ Աւետարանական բեմերէն, և ամէն ինչ բայց ոչ Աւետարանները հարազատ, քանի որ կարգ մը գլուխներ կը հանուին սրագէտ անվուեր և յետամուտ, գըլուխներ ամբողջ, սրնք Յիսուսի Աբ. Հողիէ ծնունդին, Անոր գործած հրաշքներուն և զերեզմանէ յարութեանը վկայութիւններ են: Բողոքական բեմին հոյ քարազիչները, յարգելով բացառութիւնները, հայճեպով պատրաստուած են աւստարակ իրենց պաշտօնին, անոնք արկածով նետուած են հոն և քիչերը կոչուամով. տատուածարանական ճեմարաններու մէջ անոնց ժամանակը գրուուած է Աբ. Գրոց Բանին գիտութեանէն տակի անոր քննադատութեամբը: Հոյ Բողոքական Եկեղեցին դէպի բարեկարգութիւն երկրորդ եայլը պիտի տանէ մզկով իր հոգեւոր պաշտօնէութիւնը Աբ. Գրոց իսկական գիտութեանը և յայտարարելով անգամ մ'ալ թէ Աբ. Գիրքըն է ամբողջ՝ միակ կանոնը հաւատքի և կեանքի:

Հոյ Բողոքական բեմերէն դէպի Մայր Եկեղեցին արտայայտուած համակրութիւնները կ'ընդունին թէ անկեղծ են, բայց անոնք չեն բղխիր ճշմարիտ գիտակցութեանէ: Ներսէս Ծնորհալիի կարգ մը շարականները և

աղօթքները գրուած են սրպէս յաւելուած Բողոքական
Յրդարանին ետին, բայց անոնք առխարական, ինչպէս
Կիրակնօրեայ պաշտամանց միջոցին չեն գործածուիր և
ժողովուրդը օտար է անոնց բանահիւստութեան և երու-
ժըշտութեան: Բողոքական քարոզիչի գրողարանին մէջ
չէք գտներ Հայ Եկեղեցւոյ աղօթագիրքը և շարակնացը
սրպէս աղբիւր ներշնչման, չէք գտներ Ներսէս Ծնոր-
հալիի Ընդհանրականը, Նարեկ վկայութիւններով Սբ.
Գրքէն, ոչ ալ Գրիգոր Պատուելի Փէշախմալձեանի
Լուսաթաւիլը, որ մեկնութիւնն է Նիկիական Հանդա-
նակի ըստ Հայ Եկեղեցւոյ հաւատարմութեան, Հայ
Բողոքական եկեղեցւոյ հովիւներէն քիչեր տեսած են
Մեկքիսեղեկ Վրդ. Մուրատեանի Պատմութիւնը Հայաս-
տանայց եկեղեցւոյ կամ Օրմանեան Պատրիարքի Հայոց
եկեղեցին, Հայ Բողոքական բեմերէն չեն կարդացուիր
Նարեկացւոյ աղօթքները, ժողովուրդին անծանօթ են
այդ աղօթքներու թւիչքն և ոգին: Հայ Բողոքական
բեմերէն ամէն տեսակ աղօթքներ կը մատուցուին ըստ
արամադրութեան հովիւին, բայց չեն յիշուիր Էջմիածնի
և Կիլիկիոյ կաթողիկոսները, Երուսաղէմի և Կ. Պոլ-
սոյ պատրիարքները, մաղթանքներ չեն ըլլար Հայաս-
տանի Հանրապետութեան համար, սրպէս զի պաշտօնա-
տարք արդարութեամբ և Աստուծոյ երկիւղովը կառա-
վարեն երկիրը: Հայ Բողոքական եկեղեցին գէպի բա-
րեկարգութիւն երբոյ քալը պիտի տանէ (*) աղգայնա-

(*) Երբ կը խօսինք եկեղեցւոյ ազգայնացման վրայ,
առաջին պայմանը կ'ընդունինք բեմի եւ պաշտաման
լեզուն, որ պէտք է հայերէն լինի. Թրքերէնը Սուրիոյ
բոլոքական եկեղեցիներուն մէջ այս հայեցակէսէ դեռ
նախընտրուած կը վայելէ հայերէնի վրայ. Աղեք-
սանդիոյ նման հայաւաս կեդրոնի մը մէջ, բոլոքական
եկեղեցւոյ հովիւը քարտէսի վեր քրքերէն միայն կը
խառնէ, քեւ Սբ. Գիրքէն ընթերցումներ եւ երգեցողու-
քիւն կը կատարուին հայերէն:

ցումովը իր ձևերու և պաշտաման դրուձեան, բայց առ այդ պէտք է որ քարազիչները և հովիւները դասախարակուած լինին ազգային ոգիով, դիմանն Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւնը, մարտիրոսութիւնը և հոգևոր գրականութիւնը, և ասանք պատճառ չեն որ արգիլին ուսումը Քլարքի Դրուքնական Ասուածաբանութեան և հետևին բարձրագոյն քննադատութեան ծանօթանալով Տրոյլըրի և Մքինթոչի նման ազատական վարդապետաց խորհուրդիսանց:

Ազգայնացումը չենք կրնար ծայրայեղութեան ստնիլ, Հայ Եկեղեցւոյ ազօթքներէն և շարականներէն ու մանք ընտրողարար ժողովրդականացնելով հանդերձ պէտք է պահել Բողոքական երգարանի մէջ պատմական երգերու թարգմանութիւնները: Ինչպէս «Ալ մօտ ըլլամ Բեզի», «Մի խոչեալ Փրկիչ Քրիստոս», (*) «Աստուած մեր բերդ է հաստատուն», (**) «Լոյս բարերար տիրող մէջին մէջէն», (***) «Իմ առնս է յերկին» և այլն, քանզի այս երգերը ունին իրենց պատմութիւնը, անոնցմէ ներչընչուած են միլիոնաւոր ժողովուրդները եւրոպայի և Ամերիկայի, անոնք սեպհականութիւնը չեն երկրի մը, այլ ժառանգութիւնը քրիստոնեայ ոչխորհի:

Հայ Բողոքականութեան ուրիշ մէկ սկորութիւնը որպէս հասարակութիւն միասարբ չլինելու պարագան է, այսինքն կարգապահական: Հայ Բողոքականներ Մեծ Պատերազմէն առաջ թուրքոյ մէջ ազգութիւն մ'էին, ունէին իրենց ազգապետը, որ ժողովուրդը կը ներ-

(*) Լուսեռ է երգին հեղինակը:

(**) Քարսինակ Նիւմէն է երգին հեղինակը. գրած է Անկլիկան Եկեղեցին ձգելով Պապականութեան յարած գիշերը:

(***) Խուրէն Արեւայ. Լուսինեան է բարգմանիչը երգիս, որ բողոքական երգարանի գեղեցկագոյն հոգեւոր սպերէն է:

կայացնէր Սուլթանին: Այս օր Թուրքիոյ մէջ հոյ լազոքականներ աղղութիւն, միլիէր չեն, այլ կրօնական փոքրամասնութիւն մը: Սորհրդային Հանրապետութեանց Միութենէն դուրս Հոյ Բողոքականք մօտաւորապէս երեսուն և հինգ հազար են, ինչ որ տմբողջ գաղութանոյութեան մէկ քսաներորդն է միայն: Ամերիկա, Ֆրանսա և Սուրիա Հոյ Բողոքական եկեղեցիներ թէև միութիւններ կողմած են, սակայն Յունաստան, Պուլկարիա և Եգիպտոս չկան այսպիսի միութիւններ և մեկուսացած գոյութիւն մը միայն ընդքարչ կ'տան տաանց ներքին աճումի և զարգացման: Առանց հեռուները երթալու որպէս գիտող մը տեղւոյն վրայ կրնամ վկայել թէ Եգիպտոս, Փահիրէի և Ազեքսանդրիոյ եկեղեցիներու միջև այսպիսի միութիւն մը չհարձարեր միայն կրնար ըլլալ և նիւթական արդելիչ պատճառներ չկային, սակայն շեղ հաշիւները զերակայողներու և պակասը սիրոյ և վատհոլութեան իրարմէ հեռու և իրարու օտար պահած են այս երկու եկեղեցիները, որոնք մշտական սպառիչ վէճերու մէջ թողուած շատ ալ պատհոլութիւն գտած չեն մտածելու Աստուծոյ թողաւորութեան վրայ: Եւ գաղութանոյութեան մէջ այս օր, ուր բողոքական եկեղեցիներ վերահաստատուած են, անոնց կողքին սակաւ երեւան կկամ են «հողեւոր եղբայրութիւններ», որոնք կենցաղական և դասնական գայթակմներու հեռականքով հեռանալով ասանդական բողոքականութենէ չեն մտներ այդ եկեղեցիներու միութեան մէջ և չեն մտանալիր անոնց տարեկան համագումար ժողովներուն: Սուրիոյ մէջ զօրաւոր են «եղբայրութիւնները», որոնք բոլոր հաւատացելոց հաւատարութիւնը ընդունելով որպէս հիմ տաանց կարգի տարբերութեան գտան միութիւն մը կողմած են, ունին իրենց պաշտօնութեան թը «Մարտնաթա»ն, հակամարտ և բնդ իմուդիւր «Նօր Աւետարներ»ի, որ բերանն է Սուրիոյ Հոյ

Աւետարանական Միութեան : Հայ բողոքականներ Գոհիրէ և Աղեքսանդրիա թէև ութ հարիւր շունչ կը հաշուեն , ստիպն ժողովական , Մկրտական , Գալստական , Աստուծոյ Եկեղեցի և Ազատ Եկեղեցի անուններուն ստի հերձուածներու վերածուած իրարու զօրծունէութիւնը կը սկտրայնեն , և «Եղբայրութիւններ» որոնք վրիւտածներու ժողովներ են , երկուքի բաժնուած զիրար կը դատեն որպէս «Կորսուածներ» : Աւետարանական այս հերձուածներու մէջ չիկայ եկեղեցի մը , որուն վրայ ձեռք դնես և ըսես սա է Հայ Աւետարանական Եկեղեցին և հասարակութիւնը : Նոյն է պտակերը հայ աւետարանականներու ամենուրեք , վիճակ մը անկարգապահ և անհամերաշխ , կեդրոնախոյս և կեդրոնազանց : Հայ Բողոքականութիւնը իրրիւ եկեղեցի և հասարակութիւն գէպի բարեկարգութիւն չորսրդ քայլը պիտի առնէ հաստատելով Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու Գաւնակցութիւն մը , ստիով իրաւասութիւն կեդրոնական հեղինակուոր մարմինի մը , որ խօսի յանուն Հայ Աւետարանականութեան , բայց առ այդ յաջողելու համար պէտք է որ հերձուածները վերնան և եկեղեցին ներկայանայ որպէս մէկ ժողովը հաստատուողներու , որպէս հասարակութիւն մը միտատար , ջանալով ձեռք բերել այդ հանգամանքի ճանաչումն ալ անզական կառավարութիւններէ , քանզի Մերձուոր Արևելքի գաղութներուն մէջ , ոչ մէկ անդ , նոյն իսկ Սուրիա , Հայ Բողոքականութիւնը ճանչցուած չէ դեռ որպէս կրօնական ուրոյն հասարակութիւն , և այդ վիճակին հետեւանքը լինելով զուրկ մնացած է կրօնական համայնքներու յստակ դատական աւանձնաշորհումներէ :

Հայ Բողոքական եկեղեցիներ այս օր Եգիպտոս , Սուրիա , Պալքաններ , Ֆրանսա և Ամերիկա աշխարհականացած ընկերային ակումբներու և լսարաններու վերածուած են : Բողոքական բնմը բարոյական և հո-

գեւոր ոյժ մ'էր երբեմն, այս օր խոնարհած է անոր սաղսեցութիւնը, ժողովուրդը, որ կը յաճախէ եկեղեցի, կը բաժնուի երկու մասի, տւրք վնասողներ եւ չվնասողներ. ով որ սուրբ մը կը վճարէ բեմին, անդամ է եկեղեցին և կը վայելէ իրաւունքը ընտրելու և ընտրուելու: Գլխաւոր դերը ընտրութեանց մէջ կանանց է, որոնք խնամիրական խումբեր կողմած քուէներով կ'սպասուին իրենց այրերուն անդամակցութիւնը եկեղեցւոյ վարիչ ժողովներուն, և սոսր ով արդիւնքը լինելով Էզրայէքիէյի նման եկեղեցիի մը մէջ, որ վախճան անդամներ և անդամուհիներ կը հաշուէ, անպաշտօն այր մարդ չկայ, բայցն ով թողական և հոգարարձու են:

Հայ բողոքական եկեղեցիներու մէջ, ինչպէս է պարագան Էզրայէքիէյի, այսինքն Գահիրէի Աւետարանականին, հաւատոյ հրատարակային խոստովանութեան յետոյ Սբ. Հաղորդութեան Սեղանին մասնակցելով եկեղեցւոյ անդամ լինելու աւանդական սովորութիւնը վերցած է: Այրեր Հաղորդութեան Սեղանին չեն մօտանար, Բանգի Բաւուրեան չեն հաւատար, կրնոր միայն կը մասնակցին և այրեր կը մնան հանդիսատես. անհաւանական չէ որ կանայք ինչպէս Ամերիկայի մէջ, հոս ով օր մը սովորին բանով Հաղորդութեան Սեղանը, բեկանել հոցը և մատակարարել գինին, ստլով հովուական վերջին ով օրհնութիւնը: Բողոքական եկեղեցին գէպի բարեկարգութիւն ստոյգ քայլ մը պիտի տանէ, ծառայեցնելով եկեղեցին իր իսկական նպատակին, որ է բերել Քրիստոսի կեանքին նմանութիւնը հաւատացեալներու կեանքին մէջ և եկեղեցին իր աւանդաւորութիւնը կրնորէն չէ որ պիտի սպասէ: «Հոգեւոր Եզրայութիւնները» չեն կրնոր փրկել Բողոքական եկեղեցին, քանզի ինչ ով ըլլան այդ շարժման սուն սուղ պատճառները, անոնք չեն կրնոր սղդկել եկեղեցիին վրայ, ցորչափ

հերձուածեալ են իրենց մէջ: Փրկարար գերը Հոյսց
 Եկեղեցիէն է իր հաւատալիքներով և հանգանակով, իր
 մարտիրոսութեամբ և վկայութիւններով, բեմ մը
 պէտք է խօսուեն և քահանայութիւն մը ոչ թէ անհրա-
 ժեշտօրէն կուսակրօն, բայց սրբակրօն, որ առաջնորդէ
 ժողովուրդը որքան Աւետարանի պատգամներով նոյն-
 քան և իր կեանքով: հոգեւոր լստրանի մը պահանջը
 զգալի է այս օր եկեղեցիէն դուրս, հոն, ուր աղանդ-
 ները կը գործեն: Հոյ ըողսքականութիւնը իրբեւ ա-
 զատական եկեղեցի ցարդ եթէ իր ներհնչումները ստա-
 ցաւ Ամբրիկայի ժողովական եկեղեցիէն, այսուհետեւ
 ան իր գոյութիւնը կրնայ պահել տարելով մօտը միայն
 Մայր Եկեղեցւոյ, որուն հետ կապուած է տրեամբ, և
 Հոյսց Եկեղեցին չեն իր բուրվաւը և խանկը, այլ
 ազօթքները հոգեպարար, որ կը բարձրանան իր կա-
 մարներէն, Հոյսց Եկեղեցին չեն իր խորանը և վարա-
 դօյրը, այլ անոնց ետին խորհուրդը Սր. Պատարագին
 խորական մարմինովը և տրեամբը Բրիտանի, որուն
 հաղորդ կը լինին հաւատացեալները: Այս վսեմ հա-
 ւատքը խորհուրդովը գոյախոխութեան, զոր կ'ընդու-
 նի Լուսերական Եկեղեցին ալ, աւելի փրկարար է քան
 ուրացումը Բրիտանի մահուամբը կատարուած էաւու-
 րեան, որ այնքան ընդհանուր է այս օր «Հոյ Աւետա-
 րանական» անունը կրող եկեղեցիներու:

Հոյ ըողսքական եկեղեցիին մէջ այս օր կը պակ-
 սին բեմին պատկառանքը և տրժանի յարդանքը դէպի
 երէցը կամ հովիւը եկեղեցւոյ: Ի բացակայութեան
 հովիւին անտէր բեմը կը թոյլտարալին և ընել ինչպէս
 Գոհիրէի և Ազեքսանդրիոյ եկեղեցիներու պարտպալին,
 ամուսնական անհաւատարմութիւնները պաշտպանող
 գործակալներ և իրենց խանութներու փեղկերուն մէջ
 ցնծուհիներու պատկերները ցուցադրող վաճառարդներ:
 Չեանադրեալ երէցը կամ հովիւը կը նախատուի գուե-

հիկ սրահուհներով անոնց կողմէն, որոնք պաւստոզ և սղմկող կանոնաց քուէներովը ընտրուած կը մասնակցին «Յեկեղեցական» կոչուած ժողովի նիստերուն, միւս կողմէն երէցներն ալ մէկ եկեղեցիէն միւսը հրապարակաւ զիրար կը վարկարեկէն նուատառացուցիչ վերագրուհներով, որոց կը վկայեն երեք տարի առաջ վերագրատուելիներ Ս. Մեղգանեանի(*) և Խ. Սարեանի կողմէն հրատարակուած գրքոյկները «Մեր Եկեղեցիները» և «Աստուծոյ Եկեղեցին» անուհներու ասկ, առաջինը հայաստա թրքերէն: Գահիրէի եկեղեցին սղքասներու համար չունի հոգածու թիւն, անոր սղերուսոր սղքասները բունի դուրս կը քչալին ժողովարածէն և սղքատաց դանձանակին նիհար հասոյթը կը յոտկոցուի բեմի ծախքերուն: Եկեղեցւոյ հիւծախտասոր դուակները կը լքուին իրենց դատան բախտին, անոնք իրենց տուններուն մէջ կը մեռնին անխնամ և անօթի, երբ եկեղեցին կը հաչուէ հարուստներ, որոնք ճախուէթեան մէջ կը լողան և վաչխտուէթեամբ շահուած սարսանքներու մէջ կը բնակին: Կանայք ունին տուանձին սղօթածօղակներ, որոնց կ'առաջնորդէ հալիւը, բայց սղորմուէթիւնը օտար տուաքինուէթիւն մ'է անոնց, քանզի իրենց սարլած քրիստոնէականին համեմատ (**)

(*) վեր. Ս. Մեղգանեան իր գրքոյկին մեջ «Մեր Եկեղեցիները» կ'ամբաստանէ Ասուծոյ Եկեղեցին — Church of God — նաեւ անուով որ այս վերջինս բողոքական յարանուանութիւններ կը նկատէ Կարողիկ Եկեղեցւոյ որպէս պոռնիկ դուստրեր:

(**) Հռովմ. Գ. 28:

զամէներ, Յովհաննաներ, Կղէովպեան և Զերեթեան Մարիամներ, որոնք իրենց ստացուած քովը ծառայեցին մեր Տէրն Յիսուսի, մինչ նա յաշխարհի էր, և լացին անոր ետեւէն, երբ նա խաչը սւսին վրայ կը բարձրա-նոր Փողոսթայն վեր: Ասոնց մէջ ամենէն եկեղեցա-սէրը աթոս մը կը նաւիրէ ըսմին հրապարակու կամ ժողովարանի խարխուլ երգարանները նորագլով իր անունը արձանագրել կուտայ դիրքին կողքին վրայ որպէս մեծագործութիւն:

Կիրակին Հայ Բողոքական Եկեղեցւոյ համար չէ աշխես օրը Սուրբ և Տէրունական, ան դողած է ինք-նամեխովման օր մը լինելէ. արդի հոյ աւետարանականը չի կարգար Աւետարանը, եկեղեցին քաջազութիւն չունի նոր սերունդին համար, թախուր են ժողովարաններու նստարանները, անոնք որ ըստ սովորութեան ներկայ կը լինին պաշտաման, կէս օրէ յետոյ կ'երթան սինկևա-ները դուարթ աւետարաններ վայելելու, կամ սրճարան-ները կը ժամադրուին քալիլու խաղալու: Հայ Բողոքա-կանութիւնը ի ներկայիս Յայրնութեան Գրքին մէջ Աստույ կօթն եկեղեցիներու հարազատ պատկերն է, (*) շարժած է անոր աշտանակը, և ես կը տեսնեմ հոն ստուերները լացող հրեշտակներու: Բացայայտ է սւ-րբնն թէ, Հայ Բողոքական Եկեղեցին չի կրնար լուսա-ւորչականալ երբ եկեղեցին ինքը ալլասերած է և անքրիստոս: Հայ Բողոքական Եկեղեցին կը վերա-կանդնի, անոր աշտանակը կրկին կուտայ իր լոյսը աստուածավառ, երբ ան կը լինի քրիստոսակեզրոն միութիւնը հաւատացելոց: «Հոգեւոր եղբայրութիւն-ները» իրենց կեանքովը մեկուտացեալ, միւս բնական են հոյ բողոքականութեան. անոնք՝ աշխուր և կրկնուր, Աստ-ուածաշունչ Մատենը իրենց անութներու տակ և Եր-

(*) Գիրք Յայնուրեան Գլ. Բ. 5:

դարանը իրենց գրպանը, ամբողջ կիրակին կը վազեն
 մէկ աղօթմամբ ուղևորուի միւսը և գիշերը ուշ ասան յագնա-
 բեկ կ'իջնան իրենց մտնիճներուն վրայ գոհունակ զգա-
 ցումով թէ փրկուած են: Աշխատաւոր համեա գտա-
 կարգն է հոգեւոր եղբայրութիւնը, զրկուածներ աւ-
 հասարակ, արժանի կարեկցութեան, սրանք մուցած
 դուրսի իրական աշխարհը և պայքարը կեանքի, կ'ա-
 ղօթեն հանապաղ և կը սպասեն, ինչպէս Առաքելաց
 ժամանակի նախաքրիստոնեայք, Գալատեանը Քրիստոսի,
 որ կ'ուշանայ: Հայ Աւետարանականութիւնը ի ներկայիս
 կը սարսքերի յանդուգն ուրացութեան և հիւանդագին
 աղանդաւորութեան միջեւ: Վերստին ճնուելի վրայ
 խօսող եկեղեցին կ'ապրի գեւ բարքերը հին մարդուն,
 անխոյժ՝ անարգարութեանց և թշուառութեան, որով
 կը տառապի ընկերութիւնը: Նոր առաքելութեան մը
 պէտքը աւելի քան երբէք զգալի է, և մենք կը սպա-
 սենք անոր ոչ թէ նոր Աշխարհի այլ այլակ յարմուա-
 նութիւններէն, այլ Հայոց եկեղեցիէն, որուն զուարթ
 է Հայաստանեայց Աւետարանականը արեամբ և կրակի
 մկրտութեամբ: Կը հաւատամ թէ Հայ եկեղեցին ազ-
 գայինով միայն չէ, այլ ազգայինէ աւելի հոգեւոր իր
 շունչով պահած է ցարգ իր ծոցին մէջ ապրող ժող-
 վաւորքը. հոգեւոր այդ շունչը, զոր ունեցան Մարգա-
 րէնները Հին Կտակարանի և Առաքեալները Նորին,
 պէտք է անցնի Հայոց Բողոքական եկեղեցիներու ալ
 մէջէն, քանզի այդու միայն հնարաւոր է հաւատացելոց
 զգալ Աստուծոյ ներկայութիւնը պաշտման մէջ և փոխ-
 ուելի հին կեանքէ նորին սիրելով զԱստուած սրբէս
 իրենց Հայրը երկնուսար, և ընկերը իրենց անձին պէս:

Կար

Վ. Ե. Բ. Չ.

Գրան
 Ալպոյանեանի
 — Մարտի

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0560565

[304]

464

850

Գրական
Արտաստան
Պրինտ — Երևան

PRINTED IN EGYPT